

1843 ԲԱԶՄԱՎԷՊ 1911

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԱՋԴԱՅԻՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԿԱՊՈՅՏ ՔՐՈՆԻԿ

ԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՆՈՐԻՆ պայծառափայլութիւն Տէր Նէլիտով, մահամբժ, ի փարիզ, կը յայտնէր յիշատակաց արժանի իր վերջի խօսքերուն մէջ, թէ պատմութիւնը երբէք չըկըրկնուիր, բայց մերթ աշնպիսի հոսանքներ կ'անցնին անոր միջեւ որ կը ըստեղծուին նման հանգամանքներ: Գիււանագիտական շրջանակներու մէջ երկառատեալ պաշտօնավարութիւն մը կը թուին հեղինակութիւն մը տալ, Արեւելեան հարցին այս ամենէն աւելի յաջող վարչչեւրէն մէկուն, պատմական ընդհանուր մեծ տեսութիւններ ունենալու: Տէր Նիլիտով իր տեսութեանց պահանջուած ձեւը տալու համար, թերեւս ազդուած ըլլայ այն վերջի մեծ փոփոխութիւններէն որոնք տեղի ունեցան Արեւելքի մէջ:

Եւ իրօք պահ մը կարծութեցաւ վերջապէս գտնուիլ նոյն տուեալ հանգամանքներուն մէջ, ինչ որ էր երեսուն տարի յառաջ, թերթերուն մէջ կրկնուեցաւ Ռուս եւ թուրք վերջին պատերազմի պատմութիւնը եւ նոյն իսկ մեզի տրուեցաւ, իբր

թերթն, իբր օրուան զրուիւններ, Ռաֆֆիի վէպերէն, Գուր Գափուի յիշատակները եւ մեծ դէմքը Ներսէս Վարժապետեանին: Պ. Չէրազ եւ հին զործիչներու քանի մը ֆանատիկներ վերստին կանչուեցան ազգային գործերու:

Ամբողջ Համարի շրջանը՝ ուրեմն, փակագիծներու մէջ: Չապրուած կեանք մը. ու Սահմանադրութեան այս երկրորդ արշալոյսին կ'արթննալինք կեանքը վերստին սկսելու հոն ուր թողուցեր էինք անոր առաջին արշալոյսին:

Բայց շուտով հասկցուեցաւ որ պատմութիւնը կրկնուած չէր, եւ նմանութիւնները առերեսով էին: Երեսուն տարինէրը չէին անցած առանց հետք մը ձգելու, առանց նոյն իսկ մասսիսեան վիհ մը բանալու:

Եղբայրութեան բաժակներուն եւ հաւասարութեան հրճուանքի արցունքներուն ընդմէջ, կը կանգնէր, ահարկու ստուերի մը պէս, ազգայնութեան մոռցուած հարցը: Հայ էինք դեռ, թէ Օսմանցի: Հարցը կը դուրէր ամբողջ ազգին դիմաց ու ամբողջ ազգին դատաստանին: Կը թուէր թէ ազատ պետութեան մը մէջ, այլ եւս իրարու պէտք չունէինք, հայ հայու: Եւ

ահա Ատանան կու գար հայ և թուրք հաս-
կացողութեանց ընդմէջ սուր մը դնելու,
սուր մը՝ ինչպէս արարածական դիւցազնա-
վէպերուն մէջ, ստեպ կը դրուի, իրենց
սիրոյ անկողինին վրայ, երկու սիրտերու
ընդմէջ:

Ազգը կը գտնուէր միայն և ինքն իրեն
առջեւ: Ինչ պէտք էր ընել հիմայ՝ որ ը-
նելու ազատութիւնը կար: Հոս էր որ ժո-
ղովորդը կեցաւ, շփոթեցաւ, շուարեցաւ
և ինքն իր վրայ դարձաւ:

Ազգը ինք զինք չէր հասկնար, ինքն
իրեն հաշիւ չէր կրնար տալ: Ու մեծ,
ղրական պատճառներ ալ կային ինքն իր
մէջ ալ չհասկցուելու: Բռնութեան շրջանին
բարոյական կարգի մեծ չարիքներէն մէկն
ալ եղած էր մի և նոյն ժողովորդին
միտքերը միագնել: Ու պայքարը ծայր
տուաւ: Կիանքի ու լրացրութեան մէջ, շատ
մասնական խնդիրներու շուրջ, որ պիտի
ստնէր շուտով այնքան ընդհանուր հան-
գամանք մը, իր յորձանքներուն մէջ տա-
նելով իշխանութիւնները, մամուլը, կար-
գերն ու կուսակցութիւնները: Խառնակուե-
լու, վերվարելու իղծ մը, մովթին մէջէն
ելքի մը և հաւասարակշիռ սթափութեան
մը յանգելու:

Ու ինչպէս հնարաւոր պիտի ըլլար ամ-
բողջ հաւաքուած հայութեան նոյնժամայն
գիրար հասկնալ, որ՝ այնքան երկար տա-
րիներ ապրած էին բոլորովին տարբեր
միջավայրերու, պայմաններու մէջ, և ազ-
գեցութեանց ներքեւ: Ինչպէս կը պահանջ-
ջուի յանկարծոյն գիրար հասկնալ, երբ
նոյն իսկ միևնոյն երկրի մէջ թոյլ տրուած
չէր իրարու հետ յարաբերութեան մէջ
մտնելու, և առանց պատժուելու՝ շիտակը
խօսելու: Ոչինչ կայ, ուրեմն, զարմանա-
լու, երբ բոլոր հայութիւնը քովէքով ե-
կած միջոց ինքզինք խորթացած, օտարա-
ցած զգաց: Անձանօթ իրարու իրենց մը-
տածութեան ու զգացումներուն մէջ, ինչ-
պէս իրենց քաղաքացիական և ընտանեկան
կեանքին մէջ:

Անոնք որ երկրին մէջ մնացեր էին,
բռնութեան ազդեցութեան տակ, այլապես

ընելու չափ ճնշուած, իրենց նուաստացման
մէջ, իրենց կեղծ ու ցած կեանքին մէջ,
կորուսեր էին բոլոր հասկացողութիւնները
մարդկային իրաւունքներուն և ազատարար
զգացմանց: Արտասահման ապրողները,
ընդհակառակն, Թունաստան, Պուլկարիա,
Եգիպտոս, կամ մանաւանդ Ամերիկա,
Չուիցիերի և Եւրոպայի միւս երկիրները,
չպատկանելով ոչ մէկ ազգի և վայելելով
կատարեալ անկախութիւն մը, բանք ճիշդ
բառը, անիշխանութիւն մը, կորնացուցեր
էին բոլոր հասկացողութիւնները, ընկե-
րութեան բարի կարգին և դասակարգերու
զաղափարին:

Բաղխուսները հետեւանքն են այս եր-
կու անհասկացողութեանց:

Ու բոլոր այս կուսակցութեանց ու
պայքարներուն նպատակն այն չէ, ան-
շուշտ, ամբողջ արդէն խեղճ ժողովորդ
մը ու ամբոխը քնել կորստեան անդունդի
մը: Մենք վստահ ենք որ բոլոր այս ճի-
գերը, զբաղուած են վերահաստատելու
կարգ մը, իր ամենէն աւելի լաւագոյն և
ուսումնասիրուած ձեւերուն տակ: Մենք
կը մաղթենք որ այս կարգը շուտով հաս-
տատուի և պէտք է որ հաստատուի:

Այն ատեն միայն է որ մեր դիմացը
վերստին պիտի դրուի ճշմարիտ հարցը,
լուրջ հարցը, ուրիշ աւելի լաւագոյն ու
բարեփոխուած ձեւի տակ:

Ինչ պիտի ըլլայ ազգային դիրքը, հայ
ժողովորդեան դիրքը Թուրքիոյ կացութեանց
մէջ:

Ահաւասիկ հարցը իր ամբողջ պար-
զութեան, իր ամբողջ ծանրութեան մէջ:
Ու մենք պէտք ենք անկեղծ ու արի ըլ-
լալ՝ այս հարցին հանդէպ: Պէտք է կա-
րենալ իրականութիւնը դժմ առ դժմ դի-
տել, զայն գրաւել ու դիմագրաւել:

Ժամանակները այլ եւս անդարձ հեռա-
ցեր են, անկախ Հայաստանի մը ցնորդ-
ներովը վերստին լեցուելու, ինչպէս ա-
նարդարապէս կ'ամբաստանուին: Բայց
նոյնքան հեռու պէտք է մտածել միան-
գամայն, լուծելու, ձուլելու, հայութիւնը
անհետացնելու քաղաքականութիւնը՝ ուս-

կից տարիներէ ի վեր հետապնդուած էինք:

Մենք պէտք ենք թուրքերոյ մէջ պահել մեր դիրքը, մեր պատմական ու արդար դիրքը, Լաւագոյն միջոցը այս դիրքը ձեռք բերելու, Տէրութեան հետ՝ հասկացողութեան մը մէջ ապրիլն է, նուիրուելով աւետարանականութեան: Բայց այնչափ միայն պէտք է գործակցինք Օսմանեան հայրենիքի բարեօրոգման ու յառաջադիմութեան, ցորչափ տէրութիւնը ձեռնտու և հովանաւորող է սահմանադրական սկզբունքներու զարգացման: Ու մեծ զարգացումէ մը և ազատութենէ մը երկրին, ամենէն աւելի մենք պիտի շահինք, մանաւանդ հայկական նահանգներուն համար, ուր ժողովուրդը դեռ շատ նախակարգային դրութեան մէջ կ'ապրի: Մեր փոյթը պէտք է ըլլայ, երկրին մէջ զօրացնել աւելի ընդարձակ աշխարհահայեցողութիւններ խղճի և քաղաքական ուրիշ կարգերու մասին:

Բայց մեր ժողովուրդին անկարելի պիտի ըլլայ հասնիլ ո՛ր է դիրքի, անոր տիրել, հոն ամրանալ, եթէ ներկայ քայլքայման կացութիւնը դեռ ժամանակի մը համար ալ տեսական ըլլայ: Փութով հասկացողութիւն մը ու ազգային կուռ և կորովի կեանք մը անհրաժեշտ է հայութեան բոլոր հատուածներուն՝ սփիւռնի ու կուսակցութեանց միջև: Հիմայ ամէն տեղ, զրեթէ, թուրքերոյ մէջ, մեզի կը պակսի թիւի և հարստութեան զօրութիւնը. մեզի չիմնար բայց եթէ ազատութիւնը հրահանգուելու և զանոնք ձեռք բերելու:

Ընկերական կարգերու քնականոն վիճակին մէջ, ահաւաստիկ մեր պատերազմի զէնքերը. մտաւոր աւելի բարձր կրթութիւն մը, տնտեսական աւելի տրամադրելի միջոցներ:

Եւ ասոնք աւելի նպատակայարմար դաշտեր չեն ժողովրդեան հոսանքը հոն ուղղելու, քան անմնական և կուսակցական նողկալի պայքարներու՝ որ զայն կը պահեն կացութեան մը մէջ որ չհասկցուիր, որ խոյս կու տայ հասկցուելէ, որ զդրդումը պիտի ըլլայ ապահովապէս:

Նոր տարւոյ հետ մեզի պէտք է յաղթութեան արեւ մը, Ռստերլիքի արեւ մը, էլքերը ցուցնէ այս կոյր ու կուրցնող կացութիւններէն դուրս գալու: Այս արեւը պիտի ըլլայ ժողովրդեան վճռական կամքը: Ու պիտի ըլլայ բարի ու կարգապահ՝ ժողովրդեան այս կամքը:

ԻՆՏԵՆՍԻՎ ԱՄԱՌՈՆ ՄԷՋ

Յառաջ, յառաջ. յաղթանակին ըզգլխանքն Օն թող հեծնէ հետերիս. թոխք մըրըրկին Դէպ անծանօթ կախարդական պետութիւնն, Մենք, մենք տէրերս ժամանակին ու շարժման:

Մեր ետեւէն փոշեթաւալ թող զլորի ըսպասումի եւ տաղտուկի տըխուր յուշն. Յառաջ, յառաջ, ոչ եւս ծայր՝ չափ սահման Մեր վճռագոյն աշխարհակալ տէրութեան:

Ժամերը մե՛ր ետին՝ դանդաղ՝ անձկալից Տագնապներով. կոյր ցընորքները պըղէրզ Հանգիստներու, սին հիացում. օ՛հ, հոգին Գաղթէ անցնի ապագային անդունդներն:

Մըրրիկը ձայն կու տայ մեզի. մեզ երկնոտ Պիտի շտեխէ անհաւասար մըրըրկին. Պիտի յաղթենք՝ փախչելով սուր փութադողթ Աւելի քան ամպերը, ժամն ու հովերն:

Յառաջ, յառաջ, աւելի ժիւր. ցնորական Ստուերներ ըզմեզ կը հալածեն. կը տեսնեմ Անոնց դեղին կոածագ ճանկերը ահա Որ կ'երկընեան մեր ուսերէն բըռնելու:

Վըտարեցէ՛ք հեռուն. հոգերն են տըժգոյն, Եղեռնաւոր՝ ամէն առոյգ սըրտերու, Եւ նախանձոտ ամէն կարշնեղ արութեան. Մենք յաւիտեան անոնց գերի՝ պիտ' ըլլանք:

Ո՛չ, դիւային ուրուներ, ձեզ յաղթելու Համար եթէ չըբաւէ մեր ուժը, մենք Պիտ' անարգենք բախտն ու տանիք հետերիս Գաւըըրելով դէպ ի մահ, դէպ ի մահ, մահ: Վ՛կտորիա Աղա՛նոյր

Թարգմ. Հ. Ա. ՂԱԽԿԵԱՆ